

Mladá veda

Young Science

Mladá veda

Young Science

MEDZINÁRODNÝ VEDECKÝ ČASOPIS MLADÁ VEDA / YOUNG SCIENCE

Číslo 4, ročník 9., vydané v decembri 2021

ISSN 1339-3189

Kontakt: info@mladaveda.sk, tel.: +421 908 546 716, www.mladaveda.sk

Fotografia na obálke: Brhlík obyčajný / Sitta europaea. © Branislav A. Švorc, foto.branisko.at

REDAKČNÁ RADA

doc. Ing. Peter Adamišín, PhD. (Katedra environmentálneho manažmentu, Prešovská univerzita, Prešov)

doc. Dr. Pavel Chromý, PhD. (Katedra sociálnej geografie a regionálneho rozvoje, Univerzita Karlova, Praha)

prof. Dr. Paul Robert Magocsi (Chair of Ukrainian Studies, University of Toronto; Royal Society of Canada)

Ing. Lucia Mikušová, PhD. (Ústav biochémie, výživy a ochrany zdravia, Slovenská technická univerzita, Bratislava)

doc. Ing. Peter Skok, CSc. (Ekonomos s. r. o., Prešov)

prof. Ing. Róbert Štefko, Ph.D. (Katedra marketingu a medzinárodného obchodu, Prešovská univerzita, Prešov)

prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., predseda (Inštitút histórie, Prešovská univerzita, Prešov)

doc. Ing. Petr Tománek, CSc. (Katedra veřejné ekonomiky, Vysoká škola báňská - Technická univerzita, Ostrava)

REDAKCIA

Mgr. Branislav A. Švorc, PhD., šéfredaktor (Vydavateľstvo UNIVERSUM, Prešov)

PhDr. Magdaléna Keresztesová, PhD. (Fakulta stredoeurópskych štúdií UKF, Nitra)

Mgr. Martin Hajduk, PhD. (Inštitút histórie, Prešovská univerzita, Prešov)

RNDr. Richard Nikischer, Ph.D. (Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, Praha)

PhDr. Veronika Trstianska, PhD. (Ústav stredoeurópskych jazykov a kultúr FSŠ UKF, Nitra)

Mgr. Veronika Zuskáčová (Geografický ústav, Masarykova univerzita, Brno)

VYDAVATEĽ

Vydavateľstvo UNIVERSUM, spol. s r. o.

www.universum-eu.sk

Javorinská 26, 080 01 Prešov

Slovenská republika

© Mladá veda / Young Science. Akékoľvek šírenie a rozmnožovanie textu, fotografií, údajov a iných informácií je možné len s písomným povolením redakcie.

SYNCHRÓNNE MODEL Y A MODELOVANIE NÁZVOV PLEMIEN HOSPODÁRSKYCH ZVIERAT (KONÍ A OVIEC)

SYNCHRONOUS MODELS AND MODELLING OF NAMES OF LIVESTOCK BREEDS
(HORSES AND SHEEP)

Gabriel Rožai ¹

Autor pôsobí ako odborný asistent na Katedre slovenského jazyka a komunikácie Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Vo svojom výskume sa zameriava na oblasť onomastiky a dialektológie.

The author currently works as an Assistant Professor at the Department of Slovak Language and Communication of Faculty of Arts at the Matej Bel University in Banská Bystrica. In his scientific work, he focuses on onomastics and dialectology.

Abstract

The aim of the paper is to describe, compare and typologize onymic models of names of livestock breeds. In the analysis, we focused on the model structure and abundance of *onymic models* and *types of onymic models* of the examined group of names, as well as on the use (types), frequency representation and lexical representation of functional members which characterize the analysed models. We obtained a total of 22 *onymic models A1* and 6 *types of onymic models* by model analysis. Two-membered models with the most frequent variant semantic field PÚ + NP, like *baškirský kôň*, *korzická ovca*, are the most frequently represented in the set. In onymic models, a total of four functional members were used, with the functional members PÚ (“belonging to the territory”) and VL (“quality”) dominating. The obtained material creates a basis for further research, including a comparison with models of different subcategories of chrematonyms.

Key words: proper noun, common noun, names of livestock breeds, model analysis

Abstrakt

Cieľom štúdie je charakterizovať, komparovať a typologizovať onymické modely názvov plemien hospodárskych zvierat – koní a oviec. Pri analýze sme zamerali pozornosť na modelovú štruktúru a početnosť *onymických modelov* a *typov onymických modelov*

¹ Adresa pracoviska: Mgr. Gabriel Rožai, PhD., Katedra slovenského jazyka a komunikácie, Filozofická fakulta, Univerzita Mateja Bela, Tajovského 51, 974 01 Banská Bystrica
E-mail: gabriel.rozai@umb.sk.

skúmaných pomenovaní, ako aj na typy, frekvenčné zastúpenie a lexikálne stvárnenie funkčných členov charakterizujúcich analyzované modely. Modelovou analýzou sme získali celkovo 22 *onymických modelov A1* a 6 *typov onymických modelov*. V súbore sú najfrekventovanejšie zastúpené dvojčlenné modely s najčastejším variantným sémantickým poľom PÚ + NP, typu *baškirský kôň*, *korzická ovca*. V onymických modeloch sa celkovo uplatnili štyri funkčné členy, pričom frekvenčne dominovali funkčné členy PÚ („príslušnosť k územiu“) a VL („vlastnosť“). Analyzovaný materiál tvorí podklad pre ďalší výskum vrátane komparácie získaných modelov s modelmi rôznych podkategórií chrématoným.

Kľúčové slová: proprium, apelatívum, názvy plemien hospodárskych zvierat, modelová analýza

Úvod

V predkladanej štúdii sa venujeme pomenúvaniu plemien koní a oviec cez prizmu onomastickej teórie modelovania. Skúmame uplatnenie funkčných členov v *onymických modeloch A1* (mapujúcich chrématonymické príznaky vzťahov spoločnosti premietajúce sa do funkčných členov s onymickou hodnotou), ich sémantiku a početnosť, komparujeme a typologizujeme onymické modely oboch kategórií skúmaných názvov a ozrejmujeme tendencie pri pomenúvaní plemien koní a oviec. Pri analýze sa opierame o metodologickú platformu predstavenú Pavlom Odalošom (2015), aplikovanú a ďalej teoreticky rozpracúvanú v rámci grantového projektu VEGA 1/0040/19 *Synchrónne modelovanie a modely chrématoným*, ktorého súčasťou je aj tento výstup.

Teoretické a terminologické východiská

Teória modelovania, ako jeden z prístupov umožňujúcich klasifikáciu, opis a interpretáciu onymického materiálu, prihliada na dvojaký status kategórie nomen proprium, zdôrazňujúci onymický obsah proprií. Jej začiatky sa spájajú s menom slovenského jazykovedca Vincenta Blanára a jeho prácou *Osobné mená. K základom semiologickej onomastiky* z roku 1945 (Blanár 2008, s. 39). V českej a slovenskej onomastike je detailnejšie rozpracúvaná od sedemdesiatych rokov 20. storočia a svoje uplatnenie nachádza pri klasifikácii a opise rôznych onymických kategórií. V kategórii antroponým sa o vytvorenie modelovej analýzy pričínili predovšetkým Blanár (Blanár – Matejčík 1978, 1983), v ojkonymii rozpracoval teóriu modelovania Rudolf Šrámek (1972, 1976, 1999), v anojkonymii Jana Pleskalová (1992). V slovenskej toponomastike predstavil koncepciu zameranú na modelovanie toponým Milan Majtán (1973 a i.). Onymická skupina chrématoným sa v rámci domáceho onomastického výskumu stala predmetom modelovania až v najnovšom období (Garančovská 2010; Chomová 2011; Odaloš 2015 a i.). Snaha vyprofilovať ucelenú modelovú teóriu chrématoným s uplatnením jednotného metodologického prístupu sa premietla do realizácie vedeckovýskumného projektu *Synchrónne modelovanie a modely chrématoným* na Katedre slovenského jazyka a komunikácie FF UMB, v rámci ktorého už bolo predstavených niekoľko modelových analýz vybraných podkategórií chrématoným.²

Pomenovania plemien hospodárskych zvierat považuje Miloslava Knappová (2017) za vlastné mená prináležiace do jednej z podkategórií onymickej skupiny chrématoným.

² Podrobnejšie pozri napr. v Rožai, 2021, s. 176 – 177.

V *Základnej sústave a terminológii slovanskej onomastiky* (Svoboda et al. 1973, s. 70) sa chrématonymá definujú ako vlastné mená ľudských výtvorov, ktoré nie sú pevne fixované v krajine, a členia sa na vlastné mená spoločenského javu, vlastné mená spoločenskej inštitúcie a vlastné mená predmetu a výrobku (jednotlivého alebo sériového). Toto základné definovanie a členenie chrématonym prešlo v rámci ďalšieho rozvoja česko-slovenskej onomastiky dôkladnejším terminologickým a klasifikačným vymedzením.

R. Šrámek (1999, s. 165) definuje chrématonymá ako vlastné mená „pro propriální objekty, které jsou výsledkem lidské činnosti a které jsou zakotveny nikoli v přírodě, ale v ekonomických (výrobních, obchodních aj.), politických a kulturních vztazích“. Danú kategóriu člení na: a) vlastné mená výrobkov, a to jednotlivých (zvon *Václav*) alebo produkovaných v sériách; b) vlastné mená spoločenských inštitúcií, organizácií a zariadení; c) vlastné mená spoločenského javu; d) iné druhy chrématonym (vlastné mená vyznamenaní, historických dokumentov a pod.). V rámci slovenskej onomastiky venoval pozornosť klasifikácii chrématonym predovšetkým M. Majtán (1989), ktorý ich rozdelil na vlastné mená spoločenských javov, a to časových pojmov (chrononymá), dejinných udalostí, spoločenských akcií (akcionymá) a spoločenských ocenení (faleronymá), vlastné mená spoločenských inštitúcií (inštitucionymá), konkrétne vojenských, politických, správnych, hospodárskych, kultúrnych, školských i cirkevných, a vlastné mená výsledkov spoločenskej činnosti, ktoré delí na vlastné mená diplomatických aktov (dokumentonymá), vedeckých, publicistických, umeleckých diel a ich častí (ideonymá), jedinečných výrobkov a predmetov (unikátonymá), dopravných spojov (porejonymá) a vlastné mená výrobného typu (pragmatonymá).

M. Knappová (2017) zaraďuje názvy plemien hospodárskych zvierat do kategórie *pragmatonym*. M. Majtán (2012, s. 267) navrhuje označovať termínom *pragmatonymum* „názvy sériovo vyrábaných predmetov [sérionymá], ale aj názvy výrobkov ako takých“, pričom konkrétne vymedzenie tohto termínu chápe ako otázku dohody. M. Knappová (2017, cit. 12. 11. 2021) definuje *pragmatonymum* ako „vlastní jméno sériově vyráběného průmyslového výrobku (sérionymum), tj. výrobku jednoho typu (namáčecí prostředek *Namo*, hodinky *Prim*, auto *Škoda Superb*)“. Z hľadiska spracúvanej problematiky vystupuje do popredia fakt, že ako pragmatonymá autorka hodnotí aj vlastné mená poľnohospodársky vypestovaných odrôd (jablko *Spartan*, zemiak *Radka*) a plemien (sliepka *Vlaška*, králik *Český strakáč*).

Zaradenie názvov plemien hospodárskych zvierat do kategórie vlastných mien (chrématonym) však nie je prijímané jednoznačne. Podľa *Pravidiel slovenského pravopisu* (Kol. autorov 2000) sa názvy plemien hospodárskych zvierat (presnejšie „pomenovania druhov alebo plemien zvierat, ktoré majú pôvod v národných a kmeňových menách alebo obyvateľských menách“) píšú v slovenčine s malým začiatočným písmenom, napr. *hucul* (plemeno koňa), *vlaška* (plemeno sliepky), *kráľovský normand'an* (plemeno králika). Odporúčanie písať názvy plemien hospodárskych zvierat s malým začiatočným písmenom uvádza aj *JazykovaPoradna.sk* (cit. 12. 10. 2021), kde sa daný spôsob zápisu opiera o zaužívaný zápis názvov plemien psov, napr. *slovenské strakaté*, *arabský plnokrvník*, *shetlandský pony*. Odlišná situácia je pri odborných názvoch odrôd, sort, kultivarov a pod., ktoré sa v slovenčine chápu ako vlastné mená a v slovenskom pravopise sa píšú s veľkým začiatočným písmenom, napr. *Jonathan*, *Booskopské červené* (jablká), *Železný kancelár*

(broskyňa). V elektronickej *Internetovej jazykovej príručke*, zastrešovanej Ústavom pro jazyk český AV ČR (2008 – 2021), nachádzame samostatný príspevok venovaný písaniu veľkých začiatočných písmen v názvoch výrobkov, odrôd a plemien. Chápanie vlastného mena sa tu spája s tzv. ochrannou známkou, udeľovanou potravinárskym, spotrebným a iným výrobkom, rastlinným odrodám, plodom a pod. Písanie malých začiatočných písmen v názvoch plemien hospodárskych zvierat (porovnaj odlišný zápis v texte M. Knappovej) autori zdôvodňujú práve tým, že tieto pomenovania, na rozdiel od pomenovaní odrôd rastlín, nie sú ochrannými známkami. Malé začiatočné písmeno je uvádzané aj v názvoch plemien hospodárskych zvierat vo výskumnom zdroji, s výnimkou názvov uvedených v pôvodnom jazyku (zápis však nie je vždy jednotný, napr. *Ile de France*, *Oxford Down*, *Sopravissana* i *sopravissana*, *Nonius* i *nonius*, *merino précocé* a pod.) (Gabriš et al. 1987, s. 174, 327, 336, 340, 341). Plemená hospodárskych zvierat sú však podobne ako poľnohospodársky vypestované odrody výtvorom človeka, objektom, ktorý vznikol zámernou ľudskou činnosťou – šľachtením, čím sa chápanie ich pomenovaní približuje k chápaniu pomenovaní iných (na rozdiel od plemien hospodárskych zvierat prevažne neživých) objektov vznikajúcich ľudskou činnosťou, teda (chrématonymických) objektov, ktoré sa z mimojazykových dôvodov v komunikácii individualizujú, pomenúvajú, pričom ich povaha môže byť (a často aj býva) „viacdenotatívová“. Rôzne prístupy k chápaniu apelatívneho či propriálneho charakteru názvov chrématonymických objektov sú však v danej kategórii proprií pomerne častým javom, na čo upozorňuje aj štúdia Hany Jílkovej (2007) venovaná onymicko-apelatívne „sporu“ vo sfére chrématonym (a najmä pragmatonym) a potvrdzujúca bipolaritu a pomedznosť skúmaného javu. Hoci by sme v našom výskume mohli (resp. mali) pristupovať k názvom plemien hospodárskych zvierat z pozície M. Knappovej, a teda považovať ich za vlastné mená – pragmatonymá, rozhodli sme sa rešpektovať zaužívaný zápis malých začiatočných písmen v danom type názvov, odkazujúci na ich apelatívne chápanie v slovenčine. V súlade s aktuálnym stavom v slovenskom jazyku k nim teda budeme pristupovať ako k apelatívam, čo zohľadňujeme aj v názve príspevku, uprednostňujúc spojenie „názvy plemien“ pred spojením „vlastné mená plemien“. Modelovať ich však budeme podobne ako tie kategórie názvov chrématonymických objektov, ktorým sa v slovenčine priznáva propriálny charakter (a to aj na základe ich spoločných črt s inými skupinami pragmatonym, napríklad vlastnými menami odrôd, sort či kultivarov).

V súlade s teoreticko-metodologickou platformou prebiehajúceho výskumu chrématonym pracujeme pri modelovej analýze s termínmi *onymický model* (reálna onymická štruktúra propria, obsahujúca konkrétne onymické príznaky prezentované funkčnými členmi; napr. onymický model názvu *korzická ovca* má podobu $A1 = P\dot{U} + NP$), *sémantické pole onyma* (kombinácia sémantických príznakov v propriu, vyjadrená funkčnými členmi; napr. rovnaký názov má sémantické pole $P\dot{U} + NP$) a *typ onymického modelu* (utvárajúci sa uplatnením sémantického poľa príznakov vo viacerých modeloch a obsahujúci sémantické pole v rôznych kombináciách sémantických príznakov; reprezentuje ho podoba najčastejšieho onymického modelu s daným sémantickým poľom) (Odaloš, 2020).

Výskumný súbor

Analýze podrobujeme názvy plemien koní a oviec, ktoré sme vyexcerpovali zo zdroja *Atlas plemien hospodárskych zvierat* (Gabriš et al. 1987). Celkovo sme analyzovali 140 názvov, z toho 70 názvov plemien koní a 70 názvov plemien oviec. Niektoré (základné) plemená sa delia na ďalšie podtypy (kmene, „rázy“). Excerpciu sme obmedzili výhradne na (základné) názvy jednotlivých plemien, ich delenie do ďalších podtypov sme pri analýze nezohľadnili.

Uplatnenie funkčných členov v onymických modeloch názvov plemien koní a oviec

V rámci modelovania chrématoným vydeľujeme funkčné členy (ďalej aj „FČ“), ktoré vyjadrujú sémantický príznak signalizujúci typ chrématonymického vzťahu (t. j. základné funkčné členy): **A** – akcionymum, **D** – dokumentonymum, **F** – faleronymum, **Ch** – chrononymum, **L** – literáronymum, **M** – muzikonymum, **No** – neštátna organizácia, **P** – porejonymum, **Pi** – pinakonymum, **Šo** – štátna organizácia, **U** – unikátonym. Ide o otvorený systém, ktorý sa ďalším výskumom dopĺňa o nové základné funkčné členy. Vzhľadom na zvolený prístup, predstavený v predchádzajúcej časti štúdie, sme pri modelovaní nesiahli po očakávanom hlavnom funkčnom člene **Pr** (pragmatonymum), ale pracujeme s hlavným funkčným členom „názov plemena“ (**NP**).

Hlavný funkčný člen **NP** je v skúmanom súbore vo väčšine prípadov vyjadrený explicitne. Lexikálne je stvárnenny prostredníctvom lexém *kôň*, *ovca*, pomenúvajúcich konkrétny druh hospodárskeho zvierat'a, napr. *baškírsky kôň* ($A1 = PÚ + NP$), *somálska ovca* ($A1 = PÚ + NP$). Implicitné vyjadrenie hlavného funkčného člena nachádzame vo všetkých ostatných prípadoch, napríklad v názve *sopravissana* „ovca vyšľachtená v oblasti talianskej obce Visso v pohorí Monti Sibillini“ ($A1 = PÚ + (NP)$).

V projektovej koncepcii modelovania chrématoným (Odaloš, 2015) boli vymedzené aj ďalšie funkčné členy, vyjadrujúce konkrétne sémantické príznaky: **DOM** – domicil/sídlo, **HCH** – honorifikačná charakteristika, **NCH** – numerická charakteristika, **OČ** – oblasť činnosti, **OCH** – organizačná charakteristika, **OR** – orientácia určitým smerom, **PČ** – príslušnosť/prináležitosť k času, **PO** – príslušnosť k organizácii, **PÚ** – príslušnosť k územi, **PN** – príslušnosť k národu, **DO** – donátor (darca), **VL** – vlastnosť.

Z druhového a frekvenčného hľadiska sa v skúmanom súbore uplatnili funkčné členy vyjadrujúce štyri sémantické príznaky: príslušnosť k územi (**PÚ**; 137-krát), vlastnosť (**VL**; 68-krát), honorifikačná charakteristika (**HCH**; 4-krát) a príslušnosť k národu (alebo etnickej skupine) (**PN**; 1-krát). V modeloch názvov plemien koní sa tieto funkčné členy uplatnili v nasledujúcom poradí: **PÚ** (64-krát), **VL** (27-krát), **HCH** (4-krát), **PN** (1-krát). V modeloch názvov plemien oviec bolo ich poradie nasledovné: **PÚ** (73-krát), **VL** (41-krát). Funkčné členy **HCH** a **PN** sa v daných modeloch neobjavili.

Kvalitatívna a kvantitatívna analýza funkčných členov vyjadrujúcich sémantické príznaky

FČ „príslušnosť k územiu“ (PÚ)

Daný funkčný člen je z extralingválneho hľadiska charakterizovaný rôznou mierou zužovania alebo rozširovania územnej príslušnosti. Pri názvoch plemien koní má rozširovanie územnej príslušnosti nasledujúcu podobu:

- vlastné meno chovnej/šľachtiteľskej oblasti plemena; žrebčina, v ktorom bolo plemeno odchované/vyšľachtené: *frederikborský kôň*, *terský kôň*, *lipický kôň* a i.;
- vlastné meno obce (ojkononym): *Hafling* < ojkonymum *Hafling* (Alpy, Rakúsko); vlastné meno rieky (pretekajúcej chovnou/šľachtiteľskou oblasťou; hydronymum): *vjatský kôň* < hydronymum *Vjatka*, *donský kôň* < hydronymum *Don* a i.;
- vlastné meno ostrova(-ov), polostrova: *shetlandský pony* < *Shetlandské ostrovy*, *jutský kôň* < *Jutský polostrov* (Dánsko) a i.;
- vlastné meno historickej provincie alebo regiónu: *Percheron* < *Perche* (Francúzsko), *holštajnský kôň* < *Holštajnsko* (Nemecko), *malopoľský kôň* (< *Malopoľsko*; t. j. dnešné juhozápadné oblasti Poľska, prekračujúce hranice súčasného *Malopoľského vojvodstva*), *veľkopoľský kôň* a i.;
- vlastné meno oblasti: *kustanajský kôň* < *Kustanajská oblasť* (Kazachstan) a i.;
- vlastné meno spolkovej krajiny alebo federálneho subjektu: *šlezvický chladnokrvník* < spolková krajina *Šlezvicko-Holštajnsko* (Nemecko), *vladimírsky chladnokrvník* < *Vladimírska oblasť* (Rusko) a i.;
- vlastné meno krajiny, štátu alebo kontinentu: *arabský plnokrvník* (< *Arábia*, krajina na Arabskom polostrove), *americký jazdecký kôň*, *ruský klusák*, *český teplokrvník*, *anglický polokrvník* a i.

Pri názvoch plemien oviec sa rozširovanie územnej príslušnosti realizuje nasledovne:

- vlastné meno chovnej/šľachtiteľskej oblasti plemena; majetku (hospodárstva), na ktorom prebiehalo šľachtenie, napr. *corriedalská ovca* < majetok *Corriedale*, pokusnej stanice, napr. *askánska jemnovlnová ovca* < pokusná stanica *Askanija Nova* (severný Krym);
- vlastné meno obce (ojkononym), napr. *michnovská ovca* < ojkonymum *Michново* (Rusko), *lacaunská ovca* < ojkonymum *Lacaune* (Francúzsko) a i.;
- vlastné meno doliny, vrchu, pohoria, horského masívu a pod. (oronymum), napr. *gissarská ovca* < oronymum *Gissarská dolina* (Tadžikistan); *cheviotská ovca* < oronymum (vrch) *The Cheviot*, *dartmoorská ovca* < oronymum (pohorie) *Dartmoor* a i.;
- vlastné meno ostrova(-ov): *texelská ovca* < ostrov *Texel*, *hebridská ovca* < *Hebridské ostrovy*;
- vlastné meno regiónu alebo územno-administratívneho celku, napr. grófstva v Anglicku (*devonská dlhovlnová ovca* < grófstvo *Devon*, *suffolkská ovca* < grófstvo *Suffolk*), departementu („časť regiónu“) vo Francúzsku (*Berrichonne du Cher* < departement *Cher*) a i.;
- vlastné meno historickej provincie: *norický kôň* < starorímska provincia *Noricum*;
- vlastné meno krajiny, štátu/republiky, zväzu republík: *škótska čiernohlavá ovca*, *francúzska česanka* – *rambouillet*, *maďarská racka*, *slovenská cigájka*, *sovietska merinka* a pod.

FČ „vlastnosť“ (VL)

Daný funkčný člen je morfológicky vyjadrený formou adjektív a substantív. Zo slovotvorného hľadiska ho charakterizujú substantíva utvorené najčastejšie univerbizáciou dvojslovných spojení (najmä v podobe „prívlastok + druhové určenie“) typu *merinka* < *merinová ovca* „plemeno oviec s jemnou vlnou“ a s príponami *-ka* (*merinka*, *česanka*, *cigájka*, *racka*), *-ík* (*chladnokrvník*), *-ák* (*klusák*). Substantívne formy (typ *merinka*, *chladnokrvník*) sme modelovali v podobe „VL + (Pr)“, keďže ich sémantika implicitne zahŕňa aj druh hospodárskeho zvieratá (*plnokrvník* – *plnokrvný kôň*; *merinka* – *merinová ovca*).

Z extralingválneho hľadiska vyjadruje funkčný člen **VL** temperament, povahu, fyzické/biologické vlastnosti zvieratá (výška, váha, veľkosť, farba, rýchlosť telesného dozrievania, adaptácia na rôzne prírodné podmienky, dojnosť a charakter vlny [u oviec]), schopnosti, účel/využitie plemena (spracovanie vlny, výroba mäsa a mliečnych produktov, ťažba/lesné práce, šport) a i. V skupine názvov plemien koní sa zo slovnodruhového a z lexikálneho hľadiska uplatnili adjektíva *jazdecký* (*americký jazdecký kôň*) a *horský* (*bosenský horský kôň*), substantíva *klusák* „dostihový al. záprahový kôň s vynikajúcim klusom“ (SSSJ, 2015), *chladnokrvník* „všeob. názov ťažkých ťažných koní; označenie skupiny plemien koní, ktorých spoločným fylogenetickým predkom bol kôň západný (*Equus robustus*)“ (EB, 1999 – 2021); pokojnejší, pomalší, silnejší druh koňa; *plnokrvník* „plnokrvný kôň“ (KSSJ, 2003); temperamentný, rýchly a ušľachtilý, športovo založený druh koňa; *teplokrvník* „teplokrvný kôň“ (KSSJ, 2003); kríženec plnokrvníkov a chladnokrvných koní; *pony* „kôň nižší než 150 cm, spravidla severského pôvodu“ (SCS, 2005).

Pomenovania plemien oviec charakterizujú adjektíva ako *jemnovlnová*, *dlhovlnová*, *horská*, *vresová*, *mlieková*, *mäsová*, *rohatá*, *čiernohlavá*, *kožuchová*, *sedliacka*, *précoce* (francúzsky „raná“), *zošľachtená*, substantíva³ *merinka* „druh ovce s jemnou vlnou“ (SSJ2, 1960) (porovnaj aj *merino* „jemné vlnené vlákno“ i „plemeno oviec s jemnou vlnou pochádzajúce zo Španielska, rozšírené aj v Austrálii a na Novom Zélande“; SSSJ, 2015), *česanka* „jemnovlnná ovca“, *cigájka* „plemeno oviec vyššieho vztastu s masívnou lebku a výraznými trojbokými rohmi poskytujúce polojemnú vlnu, mäso a mlieko“ (SSSJ, 2015) (z rumunského *țigaie*; nejasný pôvod; Králik 2015, s. 93), *racka* („skrutkorohá ovca“) – plemeno oviec s dlhou a kučeravou vlnou a s dlhými točenými rohmi v tvare písmena V (slovensky nárečovo *racke* „rohy tvarom pripomínajúce vreteno“ [Babiná, o. Zvolen]).

FČ „honorifikačná charakteristika“ (HCH)

Daný funkčný člen sa objavil výhradne v skupine názvov plemien koní, kde sa spája s:

- osobným menom vedúcej osoby šľachtiteľského procesu: *bud'onnovský kôň* (začali ho šľachtiť v roku 1921 pod vedením S. M. Bud'onnského), *orlovský klusák* (< gróf G. A. Orlov, vedúca osoba šľachtiteľského procesu, majiteľ žrebčína);
- menom prvého zvieracieho „zakladateľa plemena“, žrebca: *nonius* (< *Nonius* – meno anglonormanského žrebca, zakladateľa plemena), *morgan* (< *Justin Morgan* – meno žrebca, ktorý sa uliahol v r. 1793).

³ Vzhľadom na nejednoznačnú etymológiu niektorých apelatív vychádzame pri výbere funkčného člena zo súčasných významov jednotlivých apelatív (zootechnická a poľnohospodárska lexika), ktoré odkazujú na špecifické vlastnosti daného plemena.

FČ „príslušnosť k národu (resp. k etnickej skupine)“ (PN)

V súbore sme ho identifikovali iba jedenkrát v prípade názvu plemena *huculský kôň* (< etnonymum *Hucul*). „Jeho domovinou je Bukovina, kde ho chovali tamojší obyvatelia nazývaní Huculi, od ktorých má aj meno.“ (Gabriš et al. 1987, s. 224.) *Slovník slovenského jazyka* (SSJ1, 1959) pripisuje propriu *Hucul* význam „príslušník ukrajinského obyvateľstva žijúceho v kraji okolo prameňov Tisy“.

Početnosť funkčných členov v onymickom modeli A1

Počet funkčných členov v onymickom modeli A1 sa pohybuje od dvoch (napr. *Clydesdal A1* = **PÚ** + **(NP)**, *karakulská ovca A1* = **PÚ** + **(NP)**) do štyroch (napr. *nemecká čiernohlavá mäsová ovca A1* = **PÚ** + **VL1** + **VL2** + **(NP)**). Onymické modely z hľadiska počtu funkčných členov a počtu názvov plemien vytvárajúcich daný model kvantifikujeme v tabuľke 1.

počet FČ v modeli A1	názvy plemien koní	názvy plemien oviec	SPOLU
2-členný model	45	34	79
3-členný model	24	28	52
4-členný model	1	8	9
SPOLU	70	70	140

Tabuľka 1 – Početnosť funkčných členov v modeli A1

Zdroj: vlastné spracovanie

Z hľadiska počtu funkčných členov sú najfrekvencovanejšie dvojčlenné modely, dominujúce v oboch skupinách pomenovaní. Vyšší počet viacčlenných pomenovaní charakterizuje názvy plemien oviec. V tejto skupine sa výraznejšie uplatnili aj štvorčlenné modely (5 modelov obsahujúcich 8 názvov), pravidelne kombinujúce funkčné členy **PÚ** a **VL** (napr. *šumavka – česká sedliacka ovca*, *čierna waleská horská ovca*).

Onymické modely a typy onymických modelov názvov plemien koní a oviec

V nasledujúcich riadkoch predstavíme výsledky modelovania názvov plemien koní a oviec. Oba súbory názvov uvedieme samostatne. Jednotlivé typy onymických modelov spolu s onymickými modelmi, ktoré ich vytvárajú, konkrétnymi príkladmi a kvantifikáciou údajov uvádzame pre väčšiu prehľadnosť v tabuľkách. Poradie analyzovaných typov onymických modelov a onymických modelov je determinované ich početnosťou.

V rámci názvov plemien koní sme vymodelovali 12 onymických modelov A1 a 4 typy onymických modelov.

typ onymického modelu	onymický model	názov plemena – príklad	počet	
A1 = PÚ + NP	A1 = PÚ + NP	baškirský kôň, brandenburský kôň, malopoľský kôň, jutský kôň	30	37
	A1 = (NP) + PÚ	Shire, Hafling, Clydesdal, Percheron	7	
A1 = PÚ + VL + (NP)	A1 = PÚ + VL + (NP)	americký klusák, český chladnokrvník, clevelandský hnedák	18	21
	A1 = PÚ + VL + NP	americký jazdecký kôň, bosenský horský kôň	3	
A1 = (NP) + HCH	A1 = (NP) + HCH	morgan, nonius	2	3
	A1 = HCH + NP	bud'onnovský kôň	1	
A1 = PÚ1 + PÚ2 + NP	A1 = PÚ1 + PÚ2 + NP	anglonormanský kôň	1	2
	A1 = (NP) + PÚ1 + PÚ2	angloarab	1	
-	A1 = (NP) + VL	mustang, hunter	4	4
	A1 = PN + NP	huculský kôň	1	1
	A1 = HCH + VL + (NP)	orlovský klusák	1	1
	A1 = PÚ1 + PÚ2 + VL + (NP)	rýnsko-nemecký chladnokrvník	1	1

Tabuľka 2 – Modelovanie názvov plemien koní

Zdroj: vlastné spracovanie

Modelovaním názvov plemien oviec sme dospeli k 16 onymickým modelom A1 a 5 typom onymických modelov.

typ onymického modelu	onymický model	názov plemena – príklad	počet	
A1 = PÚ + NP	A1 = PÚ + NP	korzická ovca, hampshirská ovca, kučugorská ovca, linkolnská ovca	31	34
	A1 = (NP) + PÚ	sopravissana, Ile de France	2	
	A1 = NP + PÚ	ovca južných alpských predhorí	1	
A1 = PÚ + VL + NP	A1 = PÚ + VL + NP	poľská vresová ovca, wiltshireská rohatá ovca, devonská dlhovlnová ovca	13	

	$A1 = PÚ + VL + (NP)$	<i>slovenská merinka, maďarská racka, maďarská česanka</i>	8	25
	$A1 = VL + PÚ + NP$	<i>rohatá exmoorská ovca, modrá mainská ovca</i>	2	
	$A1 = VL + PÚ + (NP)$	<i>zošľachtená valaška</i>	1	
	$A1 = (NP) + PÚ + VL$	<i>Oxford Down</i>	1	
$A1 = PÚ + VL1 + VL2 + (NP)$	$A1 = PÚ + VL1 + VL2 + (NP)$	<i>nemecká mäsová merinka, kaukazská jemnovlnová merinka</i>	4	6
	$A1 = PÚ + VL1 + VL2 + NP$	<i>nemecká čiernohlavá mäsová ovca</i>	1	
	$A1 = VL1 + PÚ + VL2 + NP$	<i>čierna waleská horská ovca</i>	1	
$A1 = PÚ1 + PÚ2 + VL + NP$	$A1 = PÚ1 + PÚ2 + VL + NP$	<i>šumavka – česká sedliacka ovca</i>	1	2
	$A1 = PÚ1 + VL + (NP) + PÚ2$	<i>francúzska česanka – rambouillet</i>	1	
$A1 = PÚ1 + PÚ2 + NP$	$A1 = (NP) + PÚ1 + PÚ2$	<i>Berrichonne du Cher</i>	1	2
	$A1 = PÚ1 + PÚ2 + NP$	<i>border leicesterská ovca</i>	1	
-	$A1 = (NP) + VL1 + VL2$	<i>merino précocé</i>	1	1

Tabuľka 3 – Modelovanie názvov plemien oviec

Zdroj: vlastné spracovanie

Zhrnutie a záver

Modelovou analýzou sme získali celkovo 22 *onymických modelov A1* a 6 *typov onymických modelov A1*. Modely názvov plemien koní vykazovali väčšiu variantnosť na úrovni funkčných členov vyjadrujúcich sémantický príznak (v týchto modeloch sa uplatnili 4 funkčné členy – **PÚ**, **VL**, **PN**, **HCH**, v modeloch názvov plemien oviec iba dva – **PÚ** a **VL**). Modely názvov plemien oviec charakterizuje bohatšia početnosť *onymických modelov* a *typov onymických modelov* vrátane vyššej variantnosti *sémantických polí*. Najväčšou variantnosťou disponuje *sémantické pole* **PÚ + VL + NP**, ktoré sa realizuje až v piatich variantoch. V súbore modelov názvov plemien koní sa variantnosť *sémantických polí* obmedzuje na maximálne dva varianty (napr. **PÚ + NP** a **(NP) + PÚ** typu *kazašský kôň*, *Shire*). Hoci sa v oboch súboroch objavili aj štvorčlenné *onymické modely*, troj- a viacčlenné *modely* sú frekventovanejšie v súbore názvov plemien oviec (nachádzame tu až 5 štvorčlenných *onymických modelov* a 2 štvorčlenné *typy onymických modelov*, napr. **A1 = PÚ + VL1 + VL2 + (NP)** typu *azerbajdžanská horská merinka*).

V skúmanom súbore pozorujeme aj *typy onymických modelov* a *onymické modely* charakterizujúce obe skupiny pomenovaní. Nachádzame tu tri spoločné *typy onymických modelov*, a to *typ onymického modelu A1 = PÚ + NP* (napr. *baškirský kôň*, *korzická ovca*), *typ A1 = PÚ + VL + (NP)/NP* (napr. *moravský teplokrvník*, *americký jazdecký kôň*, *poľská*

vresová ovca) a typ **A1 = PÚ1 + PÚ2 + NP** (napr. *anglonormanský kôň*, *border leicesterská ovca*), a šesť totožných *onymických modelov*. Ide o *onymické modely* **A1 = PÚ + NP** (napr. *veľkopol'ský kôň*, *swaledalská ovca*), **A1 = (NP) + PÚ** (napr. *Clydesdal*, *Ile de France*), **A1 = PÚ + VL + (NP)** (napr. *clevelandský hnedák*, *maďarská česanka*), **A1 = PÚ + VL + NP** (napr. *devonská dlhovlnová ovca*, *bosenský horský kôň*), **A1 = (NP) + PÚ1 + PÚ2** (napr. *Berrichonne du Cher*, *angloarab*) a **A1 = PÚ1 + PÚ2 + NP** (napr. *anglonormanský kôň*, *border leicesterská ovca*).

Čo sa týka tendencií pri pomenúvaní plemien koní a oviec, v oboch súboroch dominujú *onymické modely* a *typy onymických modelov* s vyjadrením sémantického príznaku „príslušnosť k územi“ (**PÚ**). Ide o názvy, ktoré motivačne odkazujú na chovnú alebo šľachtiteľskú oblasť plemena. Najfrekvencovanejším *typom onymického modelu* v oboch súboroch je typ **A1 = PÚ + NP** (*baškirský kôň*, *korzická ovca*), ktorého *sémantické pole* **PÚ + NP** disponuje v skupine názvov plemien koní dvomi a v skupine názvov plemien oviec tromi variantmi. Funkčný člen **PÚ** sa vyskytol 137-krát v piatich *typoch onymických modelov* (zo šiestich) a v šiestich *onymických modeloch* (z celkového počtu 22). Ich najväčšia časť je dopĺňaná sémantickým príznakom „vlastnosť“ (**VL**), ktorý sa (spolu s funkčným členom **PÚ**) objavil v troch *typoch onymických modelov* a v jedenástich *onymických modeloch*, napr. model **A1 = PÚ + VL + NP** (*bosenský horský kôň*, *devonská dlhovlnová ovca*). Funkčný člen **VL** sa však môže realizovať aj bez funkčného člena **PÚ**, napr. v *onymickom modeli* **A1 = (NP) + VL1 + VL2** (iba v rámci názvov plemien oviec, napr. *merino précose*) či v *onymickom modeli* **A1 = (NP) + VL** (názvy plemien koní, napr. *hunter*), alebo v kombinácii s príznakom „honorifikačná charakteristika“: **A1 = HCH + VL + (NP)** (v skupine názvov plemien koní; napr. *orlovský klusák*). V súbore názvov plemien koní a oviec však celkovo dominujú *typy onymických modelov* a *onymické modely*, v ktorých prevláda (tradičný) príznak „príslušnosť k územi“ (**PÚ**) v kombinácii s príznakom „vlastnosť“ (**VL**).

V rámci ďalšieho spracovania skúmanej problematiky (a na pozadí modelových charakteristík názvov plemien hospodárskych zvierat) sa vytvára priestor aj na diskusiu venovanú propriálnemu/apelatívne charakteru analyzovanej skupiny pomenovaní.

Tento článok odporúča na publikovanie vo vedeckom časopise Mladá veda:
prof. PaedDr. Pavol Odaloš, CSc.

Použitá literatúra

1. BLANÁR, Vincent, 2008. *Vlastné meno vo svetle teoretickej onomastiky*. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV. ISBN 80-967574-9-0.
2. BLANÁR, Vincent a Ján MATEJČÍK, 1978, 1983. *Živé mená na strednom Slovensku. I. 1. Designácia osobného mena*, Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo. I. 2. *Distribúcia obsahových modelov*, Martin: Osveta.
3. EB – Kol. autorov, 1999 – 2021. *Encyclopaedia Beliana* [online]. Bratislava: Encyklopedický ústav SAV [cit. 25. októbra 2021]. Dostupné z: <https://beliana.sav.sk/abecedny-zoznam?text=chladnokrvn%C3%ADk>.
4. GABRIŠ, Juraj et al., 1987. *Atlas plemien hospodárskych zvierat*. Bratislava: Vydavateľstvo Príroda.

5. GARANČOVSKÁ, Lenka, 2010. *Analýza pragmatoným mliekarenského priemyslu na Slovensku: dizertačná práca*. Banská Bystrica: UMB.
6. CHOMOVÁ, Alexandra, 2011. Názvy poistných produktov slovenských poisťovní. In: M. BIOLIK a J. DUMA, eds. *Chrematonimia jako fenomen współczesności*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, s. 99-112. ISBN 978-83-7299-748-7.
7. Internetová jazyková příručka, 2008 – 2021. *Velká písmena – výrobky, odrůdy, plemena* [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i. [cit. 4. decembra 2021]. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/>.
8. JazykovaPoradna.sk, 03. 02. 2013. *S akým začiatočným písmenom máme písať názvy odrôd viniča, názvy vín a hospodárskych zvierat?* [online]. [cit. 12. októbra 2021]. Dostupné z: <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/1498/>.
9. JÍLKOVÁ, Hana, 2007. Onymicko-apelativní charakter světa produktů a zboží. In: *Čeština doma a ve světě*. Roč. 15, s. 120-125. ISSN 1210-9339.
10. KNAPPOVÁ, Miloslava, 2017. Pragmatonymum. In: *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Red. P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová. Brno: Masarykova univerzita [cit. 12. novembra 2021]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/PRAGMATONYMUM>.
11. Kol. autorov, 2000. *Pravidlá slovenského pravopisu* [online]. Bratislava: Veda [cit. 12. októbra 2021]. Dostupné z: <https://www.juls.savba.sk/ediela/psp2000/psp.pdf>.
12. KRÁLIK, Ľubor, 2015. *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV. ISBN 978-80-224-1493-7.
13. KSSJ – Kol. autorov, 2003. *Krátky slovník slovenského jazyka 4* [online]. Red. J. Kačala, M. Pisárčiková, M. Považaj. Bratislava: Veda [cit. 25. októbra 2021]. ISBN 80-224-0750-X. Dostupné z: <https://slovník.juls.savba.sk>.
14. MAJTÁN, Milan, 1973. Štruktúrne typy slovenských chotárnych názvov. In: M. MAJTÁN, red. *IV. slovenská onomastická konferencia. Bratislava 9. – 10. novembra 1971. Zborník materiálov*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, s. 147-160.
15. MAJTÁN, Milan, 1989. Klasifikácia chrématonymie. In: R. ŠRÁMEK a L. KUBA, red. *Chrématonyma z hľadiska teórie a praxe. Sborník z 3. celostátního semináře „Onomastika a škola”, Ústí nad Labem 21. – 22. 6. 1988*. Brno: Onomastická komise ČSAV – Slovenská onomastická komisia SAV – Pedagogická fakulta v Ústí nad Labem – Ústav pro jazyk český ČSAV – Ústav slavistiky, s. 7-13.
16. MAJTÁN, Milan, 2012. Pragmatonymá sú vlastné mená. In: M. OLOŠTIK, ed. *Jednotlivé a všeobecné v onomastike. 18. slovenská onomastická konferencia, Prešov 12.-14. septembra 2011*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, s. 263-268. ISBN 978-80-555-0576-3.
17. ODALOŠ, Pavol, 2015. Modelovanie a modely chrématoným. In: I. VALENTOVÁ, ed. *19. slovenská onomastická konferencia (Bratislava 28. – 30. apríla 2014). Zborník referátov venovaný PhDr. Milanovi Majtánovi, DrSc., k osemdesiatym narodeninám*. Bratislava: VEDA, s. 464-472. ISBN 978-80-224-1426-5.
18. ODALOŠ, Pavol, 2020. Modelovanie a modely chrématoným. Chrématonymá abstraktných ľudských výtvorov (chrononymum, faleronymum, akcionymum, dokumentonymum). In: J. KULWICKA-KAMIŇSKA a A. MOROZ, eds. *Synchronia i diachronia – zbliżenia i dialogi. Tradycja i nowoczesność w badaniach języków słowiańskich*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, s. 313-332. ISBN 978-83-231-4518-9.
19. PLESKALOVÁ, Jana, 1992. *Tvoření pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku*. Jinočany: H & H.
20. ROŽAI, Gabriel, 2021. Synchronne modely a modelovanie vlastných mien nealkoholických nápojov. In: *Nová filologická revue*. Roč. 12, č. 1, s. 166-179. ISSN 1338-0583.
21. SCS – Kol. autorov, 2005. *Slovník cudzích slov (akademický)* [online]. Red. V. Petráčková, J. Kraus. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá [cit. 25. októbra 2021]. ISBN 80-10-00381-6. Dostupné z: <https://slovník.juls.savba.sk>.
22. SSJ1 – Kol. autorov, 1959. *Slovník slovenského jazyka. I. A – K* [online]. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV [cit. 25. októbra 2021]. Dostupné z: <https://slovník.juls.savba.sk>.
23. SSJ2 – Kol. autorov, 1960. *Slovník slovenského jazyka. II. L – O* [online]. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV [cit. 25. októbra 2021]. Dostupné z: <https://slovník.juls.savba.sk>.

24. SSSJ – Kol. autorov, 2015. *Slovník súčasného slovenského jazyka, M – N* [online]. Ved. red. A. Jarošová. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV [cit. 25. októbra 2021]. ISBN 978-80-224-1485-2. Dostupné z: <https://slovník.juls.savba.sk>.
25. SVOBODA, Jan et al., 1973. Základní soustava a terminologie slovanské onomastiky. In: *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV*. Roč. 14, č. 1, 280 s.
26. ŠRÁMEK, Rudolf, 1972. Toponymické modely a toponymický systém. In: *Slovo a slovesnost*. Roč. 33, č. 4, s. 304-318.
27. ŠRÁMEK, Rudolf, 1976. Slovo tvorný model v české toponymii. In: *Slovo a slovesnost*. Roč. 37, č. 2, s. 112-120.
28. ŠRÁMEK, Rudolf, 1999. *Úvod do obecné onomastiky*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 80-210-2027-X.